

MAKALE

TARİHSEL KAYNAKLAR, TEMSİL VE OSMANLI ŞEHİRLERİ: 937/1530 TARİHLİ MUHASEBE-İ VİLAYET DEFTERLERİNİ DÖNEMİN BENZERİ KAYNAKLARI ARASINDA KONUMLANDIRMAK

Yunus Uğur

yunusugura@gmail.com
Marmara Üniversitesi
orcid: 0000-0003-4478-3441

ÖZ

Bu çalışma tüm imparatorluk coğrafyası ölçeğinde bir Osmanlı şehir tarih yazımını mümkün kılacak birinci el kaynak ihtiyacını ve biçimini ortaya koymaktadır. Örnek olarak bu çerçevede birinci el tarih kaynağı olan 937/1530 tarihli *Muhasebe-i Vilayet* defterlerini incelemektedir. Ancak bu birinci el kaynağın veri ve içerik analizini yapmak yerine onun, üretildiği dönemde benzer kaynaklar arasındaki konumu, kapsamı ve içeriği açısından dönemi için önemini tartışmaktadır. Çalışma bu istisnai tahririn dönemin kaynakları, coğrafi kapsamı ve verisi açısından neyi temsil ettiği üzerinde duracaktır. Defterlerin 1520-1540 döneminde mevcut olan diğer tahrir defterleri arasındaki konumu incelenecek,

37

Dîvân *DİSİPLİNLERARASI
ÇALIŞMALAR DERGİSİ*

Cilt 24 sayı 48 (2020/1): 37-69

doi: 10.20519/divan.811953

defterlerde zikredilen yerleşim yerlerinin dönemin bütün vilayet, liva ve kazalarının ne kadarını kapsadığına değinilecek ve bu defterlerin içerik olarak neyin bilgisini verdiği gibi sorulara cevap aranacaktır. Bu sorgulama sayesinde *Muhasebe-i Vilayet Defterleri*'nin, Osmanlı şehirlerine dair farklı kaynak türlerinden ya da bir kaynağın farklı dönemlerdeki serisinden istifade ederek tek tek yerleşim ünitelerine dair yapılan çalışmaların ötesine geçmek için uygun bir zemin oluşturup oluşturmadığı görülecektir. Yapılan değerlendirme bu kaynakların, imparatorluğun farklı coğrafyalarında yer alan o dönemin 10 vilayet, 108 liva, 586 kaza ve 670 nefsi kaza/nahiye/karyeyi çalışmak için temsil edici kaynaklar olduğunu göstermiştir. Böylece Osmanlı şehirlerini tanımlamaya, tasvir ve tasnife kapı aralayan bu istisnai kaynak, şehirlere sosyal-mekansal nitelikleri çerçevesinde bakmayı ve onları özgünlük ve benzerliklerine göre imparatorluk ölçeğinde gruplandırmayı mümkün kılmaktadır. Çalışma, coğrafi bilgi sistemleri (CBS) kullanılarak ilk kez üretilen 1530'lar eksenli Osmanlı vilayet, liva, kaza ve nefsinin haritaları ve kaynaklardaki verilerin sayısallaştırması ile oluşan tablolar ile desteklenmiştir.

Anahtar kelimeler: Osmanlı şehir tarihi, kentler, tarihsel kaynaklar, tahrir defterleri, CBS, haritalar.

GİRİŞ: TARİHSEL YAKLAŞIM VE KAYNAK TÜRLERİ İLİŞKİSİ

Osmanlı şehrinin tanımlanması meselesi “İslam şehri” tartışmaları kadar canlı olmasa da Osmanlı tarihçiliği ve dünya şehir tarihçiliği için hâlâ önemini korumaktadır. Bazı tarihçiler böyle bir tartışmaya hiç girmemiş bazıları Osmanlı şehri gibi genel bir kavramsallaştırmayı reddetmiş ve diğer bazıları da Osmanlı medeniyetinin ya da Osmanlılaştırmanın en önemli göstergesi olarak Osmanlı şehirlerini ele almıştır.¹ Son dönem tarih yazımında görülen “mekanın yeniden keşfi” ve şehirler ya da imparatorluklar arası ağlara yönelen ilgi, Osmanlı coğrafyasında yer alan şehirler için tasvirler ve tanımlar yapmayı tekrar bir ihtiyaç haline getirmiştir. Öncelikle Osmanlı idari sisteminden takip edebildiğimiz yerleşim birimlerinden hangilerinin “şehir” olarak ele alınabileceğinin sorgulanması gerekmektedir. Başka bir deyişle Osmanlı idari ve taşra teşkilatında yer alan “kaza” birimleri, verili olarak “şehir” kabul edilebilir mi ve bunun kriterleri nelerdir sorusu üzerinde durulmalıdır. Tarımın ve kırsal yaşamın başat özellik gösterdiği ve dünyada şehirleşme oranının %5-10 seviyesinde olduğu bir ortamda Osmanlı dünyasının konumunu netleştirmek için de böyle bir soru kritiktir. XVI. yüzyıl ortalarında Osmanlı coğrafyasında –sürekli değişmekle beraber– en az 10 vilayetten, 114 liva/sancaktan ve 703 kaza biriminden bahsetmek mümkündür.² Osmanlı idari ve hukuki sistemine ve ilgili literatüre bakılarak bu 703 kaza, şehir olarak kabul edilebilir. Alter-

---

Bu çalışma, TÜBİTAK tarafından desteklenen araştırma projesinin (No: 217K081) bir çıktısıdır. Proje ekibinde yer alan Zahit Atçıl, Nurdan Gür, Emine Öztaner ve Fatma Aladağ’a ve yayın sürecindeki önerileri dolayısıyla Halit Özkan ve hakemlere katkılarından dolayı teşekkür ederim. Makalede yer alan tüm tablo ve haritalar bu proje çerçevesinde üretilmiştir.

1 Bkz. Edhem Eldem, Danial Goffman ve Bruce. A. Masters, *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti: Halep, İzmir, İstanbul*, çev. Sermet Yalçın (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2003); Andre Raymond, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri* (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1995); Cem Behar, *Bir Mahallenin Doğumu ve Ölümü (1494-2008): Osmanlı İstanbulu’nda Kasap İlyas Mahallesi* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014); Yunus Uğur, “Şehir Tarihi ve Türkiye’de Şehir Tarihçiliği: Yaklaşımlar, Konular ve Kaynaklar,” *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 6 (2005): 9-26.

2 1500-1550 tarihleri arasındaki Osmanlı idari ve taşra teşkilatının oluşum süreci ve taşra birimlerinin sınırlarıyla ilgili yeni bir araştırma için bkz. Fatma Aladağ, “Cities and Administrative Divisions of the Ottoman Empire in the Early 16th Century: A Case Study for the Application of Digital History to Ottoman Studies” (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Şehir Üniversitesi, 2020).

natif ya da tamamlayıcı olarak –sonraki bölümde tartışılacağı üzere– aynı dönemi ele alan birinci el kaynaklarda “nefs-i kaza/nahiye/karye” gibi terimlerle anılan 700’e yakın yerleşim merkezi “şehir” kabul edilebilir. Her halukarda yüzlerle ifade edilen bu “şehir”ler tanıma, tasvire ve en önemlisi de tasnife muhtaçtır. Bu tasnif şehirlerin morfolojik, demografik, idari, hukuki, iktisadi ve sosyal nitelikleri esas alınarak özgünlük ve benzerlikleri tespit edilerek yapılabilir. Elinizdeki çalışma “sosyal-mekansal tarihçilik” yaklaşımı olarak tanımlayabileceğimiz böyle bir yaklaşımla yazılmıştır.³

Bu yaklaşım, literatürün şimdiye kadar çok değerli bir şekilde yaptığı tekil şehir ölçekli çalışmaların ötesine geçerek imparatorluk coğrafyası ölçeğinde araştırmalar yapmayı ve yine küresel ölçekte ilişkileri ve tasnifleri takip etmeyi gerektirmektedir. Bu tür bir araştırma gündemini yönlendirecek en önemli unsur ise böyle bir çalışmayı mümkün kılacak birinci el kaynakların varlığıdır. Mevcut literatürde daha çok tekil şehirler çalışıldığı için o şehirle ilgili bazen tek bazen de birbirinden bağımsız birkaç kaynağın bulunması yeterli olmaktadır. Ayrıca bu tür çalışmalarda tek bir tarih yerine genellikle bir dönem çalışması yapıldığı için birbirinden farklı usul ve içeriğe sahip kaynaklar bir araya getirilerek araştırmalar yapılmaktadır. Bahsi geçen diğer iki ölçekte, yani tüm imparatorluk coğrafyası ve küresel ölçekte çalışma yapmak için ise, tek tek şehirlere dair veriler sunan kaynaklar kadar pek çok şehrin verisini aynı anda barındıran kaynak serilerine ihtiyaç duyulmaktadır. Aynı türden kaynaklar verilerini belirli bir amaç için topladıklarından terminoloji ve veri tipi açısından araştırmacının işini kolaylaştırır. Aynı tarihteki kaynakları kullanmak da araştırmacıyı tarihsel bağlamın değişmesiyle oluşacak sorunlardan kurtarır. Yaklaşım meselesi bir tarafa bırakılarak kaynakların durumu açısından bakıldığında da benzer bir manzara ile karşılaşılır. Tek tek şehirler hakkında bilgi içeren kaynaklar araştırmacıyı tekil şehir ölçeğinde çalışmaya iterken, sınırlı bir tarih aralığında tüm şehirlere dair veri ihtiva eden ikinci tür kaynaklar da imparatorluk ölçeğinde ve küresel ölçekte çalışma yapmaya yönlendirmektedir. Bu çalışma çok nadir rastlanan ikinci tür bir kaynak grubuna odaklanacak ve bu kaynakları yukarıda ifade edilen yaklaşımla inceleyecektir. İlgili

³ Bu tartışma ve yaklaşımın detayları ve örnekleri için bkz. Yunus Uğur, “Tarihçilikte “Mekânın Yeniden Keşfi”: Osmanlı Şehir Çalışmaları İçin Öneriler,” *İdealKent Kent Araştırmaları Dergisi* 30 (2020): 678-700. Ayrıca bkz. Yunus Uğur, “Mapping Ottoman Cities: Socio-Spatial Definitions and Groupings (1450-1700),” *Journal for Early Modern Cultural Studies* 18 (2018): 16-65.

kaynağı bir yandan kendi içerisinde bir yandan da dönemin diğer kaynakları karşısında değerlendirecektir.

Tarih çalışmalarında birinci el kaynakların kullanımı yadsınmaz değere sahiptir. Birinci el kaynaklar olayların gerçekleştiği döneme ait olduğu için hem olgusal gerçekliği tespit etme anlamında değerlidir hem de içerdiği veri türüyle tarihçiye nasıl bir tarihçilik imkanı tanıdığı açısından önemli ve yönlendiricidir. Böyle olunca kaynaklarla ilgili iki düzlemde farklı sorularla muhatap olunur.⁴ Birinci düzlemde, yani kaynak ve kaynakların verdiği bilgilere dair sorular güvenilirlik ve geçerlilik çerçevesinde sorulardır. Başka bir ifade ile, bu aşamada, elimize kadar ulaşabilmiş olan kaynaklar ne kadar otantik ve güvenilirdir ve dönemin kaynaklarını ne düzeyde temsil etmektedir soruları gündemdedir. İkinci düzlemdeki sorular ise kaynağın verdiği bilgilerin objektiflik, geçerlilik ve doğruluk derecesi üzerinedir: eldeki kaynak, olayla ilgili tüm bilginin ne kadarını ne doğrulukta ve kimin perspektifinden vermektedir?⁵ İlk aşamadaki sorular daha çok arşivcilikle ikinci aşamadakiler ise tarihçilik ve tarihyazımı ile ilgilidir. Tarihçi ile kaynak arasındaki etkileşim ikinci aşamadaki sorularla başlamaktadır. Tarihçi öncelikle kaynakların arşivcilik yöntemleri ile güvenilirliğini tespit eder ama daha da önemlisi onların temsil değerini –örneğin farklı türdeki kaynaklar arasındaki konumunu– ve verdiği bilgilerin tarihçiliğe ne kattığını değerlendirir. Şüphesiz bu çift yönlü bir uğraştır. Kaynaklar tarihçiyi yönlendirir; idari, hukuki, sosyal, ekonomik, teknik ya da biyografik bir veriyi belirli bir formatta sunarak tarihçinin ufkunu belirler. Tarihçi de eldeki tarihyazımı yaklaşım ve yöntemleri ile ya da gerekirse yeni yöntem ve kavramsal araçlarla bu sürece cevap verir ve kaynakları ve barındırdığı bilgiyi anlamaya çalışır. Örneğin bu çalışma, elimize ulaşmış bir muhasebe ve tahrir serisinin kaynak olarak durumunu ortaya koymaya çalışacak ve içeriği ile ilgili ileride yapılacak tarihsel analizlere zemin hazırlayıp hazırlamadığını sorgulayacaktır.⁶

4 Sorunun tasviri ve tartışması için bkz. Yunus Uğur, “The Ottoman Court Records and the Making of ‘Urban History’, with Special Reference to Mudanya Sicils (1645-1800)” (Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2001), 8-27; Abdülkadir Özcan, “Osmanlılarda Tarihyazımı ve Kaynak Türlerinin Ortaya Çıkışı,” *Tarih Bilimi ve Metodolojisi*, ed. Mehmet Yaşar Ertaş (İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2019), 53-65.

5 Hayden White, *The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Representation* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1990), 1-25.

6 Tarihçi ve kaynaklar ilişkisine dair tartışma için bkz. John Tosh, *Tarihin Peşinde*, çev. Özden Arıkan (İstanbul: Kronik Yayınları, 2019), 79-102.

Kaynaklarla tarihçilik arasında başka bir mesele daha vardır ki o da bu çalışmayı ilgilendirmektedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi bütüncül, karşılaştırmalı ya da bu çalışma tarafından benimsenen sosyal-mekansal tarih yaklaşımı için birinci el tarih kaynaklarının temsil ve kapsamı çok daha fazla önem arz etmektedir. Bu yaklaşımlara sahip bir şehir tarihi çalışması aynı anda daha fazla şehri ya da bir şehir içerisinde daha fazla tarihsel aktör, kurum ya da olayı birbiri ile ilişkileri çerçevesinde anlamak isteyeceğinden tüm bu şehirleri ve temaları içerecek birinci el kaynaklara muhtaçtır. Osmanlı dönemi kaynakları ise oluşumları (devlet, özel, kişi, kurum gibi), içerikleri (devlet kararları, vergi, vakıf ve mahkeme kayıtları, edebi ve tarihsel anlatılar gibi) ve türleri (arşiv ve yazma gibi) ile birbirinden farklı usul, üslup ve yoğunlaşmalara sahip olduğu için, tek bir kaynak kullanımı yetersiz kalmakta, çoklu kaynak kullanımının da bazı sorunları bulunmaktadır. Çoklu kaynak kullanımı bir kaynağın sahip olabileceği gerçeklik, objektiflik ve doğruluk sorunlarını aşmak için elzem olsa da farklı şehirleri ya da şehir unsurlarını çalışırken gerekli veriyi tutarlı bir şekilde bir araya getirmeyi zorlaştırmaktadır. Kaynaklar amaçları, kullandıkları terminolojiler ve içerdikleri veri tipi bakımından farklılıklar barındırdığından, örneğin bir şehir için bir tür tapu tahrir defteri elimizde bulunurken başka bir şehir için başka bir tür tapu tahriri, avarız, vakıf defteri ya da şer'iyeye sicili bulunabilmektedir. Böyle olunca karşılaştırma yapılacak analiz birimleri değişmekte, aynı tip veri bulunamamakta, yakın da olsa farklı tarihlere ait bilgiler bulunabilmekte ve birbirlerine nispetle kaynaklar eksik ve fazla veriler içerebilmektedir. Bu da karşılaştırmalı ya da ilişkisel çalışmayı zorlaştırmaktadır. Hatta aynı kaynak türünde farklı şehirler ve şehir unsurları için veri bulunsa bile tarihler değiştiğinde ölçü, tartı ve para birimleri başta olmak üzere terminoloji ve veri ağırlıklarında değişimler olabilmektedir. Sonuç itibarıyla bu tür farklı kaynaklarla yapılan çalışmalarda varsayımlarla ve yaklaşık bilgi türleri ve veriler ile ilerlenebilmekte; bu da ortaya çıkan tarih çalışması için temel bir eleştiri konusu olmaktadır. Bu durumda, karşılaştırmalı ve sosyal-mekansal tarih yaklaşımıyla ya da bütüncül bir tarih anlayışıyla yapılacak şehir çalışmaları için en verimli birinci el kaynak, aynı tarihte Osmanlıların farklı coğrafyalarından şehirlere dair aynı veri türü ve veriler içeren tek bir kaynak türü olacaktır.

Yukarıda tasvir edilen hale uygun istisnai bir kaynak grubu elinizdeki çalışmanın odağında yer almaktadır. 937/1530 tarihli Muhasebe-i Vilayet Defterleri Osmanlı İmparatorluğu'nun bü-

tününde yer alan vilayet, liva, kaza, nahiye, karye, mezraa ve cemaatleri binlerce sayfalık ve arşivde yedi farklı numara ile kayıtlı defterlerde tahrir etmiştir. Bu icmâlî muhasebe defterleri böylece, tek bir tarihteki neredeyse bütün imparatorluk şehirlerinin temel verilerini görmek isteyen Osmanlı şehir tarihçisine çok büyük bir imkan sunmuştur. Rumeli, Anadolu ve Arap coğrafyasında bulunan 8 vilayet, 89 liva, 500 kaza ve binlerce köy, mezraa ve cemaatin bilgilerini havi bu defterler, 540 şehir/merkezi de (nefs-i kaza/karye) dahil, bu yerleşim birimlerine ait demografik (hane, nefer ve dinî dağılım), yerleşim (mahalle ve alt yerleşim birimleri), mimari yapılar (imaret, cami, medrese, hamam, dükkan vb.) ve iktisadi durum (vakıf, mülk ve tasarruf, vergiler, gelirler, tarımsal ürünler vb.) gibi pek çok konuda veriler sunmaktadır.

Bu muhasebe defterlerinin de parçası olduğu tahrir defterlerinin, bir tür olarak Osmanlı tarihçiliğindeki kullanımı ve sorunları çokça tartışılmıştır.⁷ Bununla birlikte, bu tür defterlerin Osmanlı tarihçiliği ve şehir tarihçiliği açısından önemi hiç yadsınmamıştır. Nitekim bugüne kadar yüzlerce Osmanlı şehrinin tarihi sadece bu kaynak türüne bağlı olarak çalışılmıştır.⁸ Bu kaynakların amaç ve içerik olarak vergi toplama hedefi ile ve belirli kriterler içerisinde hazırlandığı aşikardır. Hal böyle olunca örneğin yerleşim yerindeki hane sayılarından yola çıkarak nüfusla ilgili tahminde bulunmayı oldukça zorlaştırırlar. Yine de bu verilerden yola çıkılarak orada olabilecek “en az” nüfus hakkında bir tahminde bulunmak kabul edilebilir bir durumdur.

Buna benzer bir şekilde yukarıda ifade ettiğimiz geçerlilik, objektiflik ve doğruluk kriterleri çerçevesinde bir kaynak serisi kimi, neyi ve ne kadar doğru saydığına dair şüpheler barındırsa da bu durum o kaynak serisini bir kenara atmaya gerektirmez. Örneğin 937/1530 Muhasebe-i Vilayet Defterleri çok kısıtlı hatta tek bir ta-

7 Bkz. Feridun M. Emecen, “Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Tahrir Defterleri,” *Tarih ve Sosyoloji Semineri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1991), 143-56; Mehmet Öz, “Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler,” *Vakıflar Dergisi* 22 (1991): 429-39; Fatma Acun, “Osmanlı Tarihi Araştırmalarının Genişleyen Sınırları: Defteroloji,” *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 1 (1999): 319-32; Erhan Afyoncu, “Türkiye’de Tahrir Defterlerine Dayalı Olarak Hazırlanmış Çalışmalar Hakkında Bazı Görüşler,” *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 1 (2003): 267-86; Yunus Uğur, “Osmanlı Şehirleri Tipolojileri ve Atlası (1450-1700)” (Proje Raporu, TÜBİTAK, 2016).

8 Uğur, “Osmanlı Şehirleri Tipolojileri”; Uğur, “Tarihçilikte Mekânın Yeniden Keşfi.”

rihte bütün imparatorluğu kapsayan bir kaynaktır ve dönemini ne oranda temsil ettiği burada incelenecektir. Bu defter serisi Osmanlı şehirleri arasındaki gruplaşmaları ve karşılaştırmaları kendi terminolojileri ve verileri ile çalışmaya imkan vermektedir. Aynı tür ve aynı tarihli defterde bir şehir için belirli bir veri ne kadar temsil ediliyorsa diğer şehirler için de yakın bir oranda temsil edileceğini varsayan yaklaşımımız şehirleri birbiri ile mukayese ederek bir ölçek geliştirmeye imkan verecektir. Bu yaklaşımın, literatürde yaygın çok farklı kaynaklara dayanarak yapılan tasnif, karşılaştırma ve ölçeklendirme çalışmalarına nispetle, daha az soruna yol açacağı düşünülmektedir.

Diğer taraftan Osmanlı şehir tarihçiliğinde birden fazla şehri ya da bölgeyi mukayeseli bir şekilde ele alan çalışmaların sayısının son yıllarda arttığı gözlemlenmektedir. Vera Constantini ve Markus Koller,⁹ Ulrike Frietag, Malte Fuhrmann vd.,¹⁰ ve U. Frietag ve Nora Lafi'nin¹¹ editörlüğünde neşredilen kitaplar, İsmail Hakkı Kadı,¹² Sibel Zandi-Sayek,¹³ ve John-Paul Ghobrial'in¹⁴ kitapları hem Osmanlı coğrafyasındaki şehirleri kendi aralarında hem de dünyanın diğer şehirleri ile ilişkileri çerçevesinde çalışmaktadır. Elinizdeki çalışma bu tür bir yaklaşımın gelişmesi ve birinci el kaynaklar üzerinden yapılacak benzeri çalışmaların artması için de bir zemin oluşturmaya çalışmaktadır. Yine bu çalışma tarihçilik, mekan ve şehir ortamı konularına eğilen birinci el kaynaklar ve tarih-coğrafya ilişkisine dair gelişmekte olan literatüre¹⁵ de dolaylı olarak katkıda bulunmaktadır.

9 Vera Costantini ve Markus Koller, ed., *Living in the Ottoman Ecumenical Community Essays in Honour of Suraiya Faroqhi* (Leiden: Brill, 2008).

10 Ulrike Frietag, Malte Fuhrmann vd., ed., *The City in the Ottoman Empire: Migration and the Making of Urban Identity* (Londra: Routledge, 2011).

11 Ulrike Frietag ve Nora Lafi, ed., *Urban Governance Under the Ottomans: Between Cosmopolitanism and Conflict* (Londra: Routledge, 2014).

12 İsmail Hakkı Kadı, *Ottoman and Dutch Merchants in the Eighteenth Century Competition and Cooperation in Ankara, Izmir, and Amsterdam* (Leiden: Brill, 2012).

13 Sibel Zandi-Sayek, *Ottoman Izmir: the Rise of a Cosmopolitan Port 1840/1880* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2012).

14 John Paul Ghobrial, *Fısıldaşan Şehirler: 17. Yüzyılda İstanbul, Londra ve Paris Arasında Bilgi Akışı*, çev. Kahraman Şakul (İstanbul: Küre Yayınları, 2020).

15 Fariba Zarinebaf, J. Bennet ve L. J. Davis, ed., *A Historical and Economic Geography of Ottoman Greece: the Southwestern Morea in the 18th Century* (Atina: American School of Classical Studies at Athens, 2005); S. Bazzaz, Y.

937/1530 MUHASEBE-İ VİLAYET DEFTERLERİ: TEMSİL, İÇERİK VE KONUMLANDIRMA

İlk olarak Ömer Lütfi Barkan tarafından önemine işaret edilen ve kullanılan 937/1530 Muhasebe-i Vilayet Defterleri ve dönemi tahrirleri daha sonra Halil İncalcık rehberliğinde Devlet Arşivleri Başkanlığı (DAB) tarafından tıpkıbasım ve indeks olarak hazırlanmıştır.¹⁶ İncalcık'a göre bu defterler, tüm vergi gelirlerinin (mahsulat) icmalini göstermektedir. Tımar icmal ve mufassallarından farklı olarak sadece bu tarihte (1530) bu türde bir defter tutulmuş ve sonra bir daha tekrar edilmemiştir. Bu yönüyle yine aynı tarihlerde hazırlanan ve daha sonra da devam eden Muhasebe-i Varidat ve İhracat defterlerine yani bütçelere benzemektedir. İncalcık'ın rehberliğindeki projede bu özgün defterlerin dönemin livalara ait tımar icmal ve mufassal defterleri ile karşılaştırılarak yayınlanması hedeflenmiştir. Böylece Osmanlı arşivlerindeki mevcutları bu seri çerçevesinde 15 cilt halinde yayınlanmıştır (bkz. Kaynakça). Ayrıca sonraki zamanlarda bu defterlerin bazıları ile ilgili üç yüksek lisans tezi yapılmıştır.¹⁷ Barkan bu defterleri özellikle Osmanlıların genel nüfus bilgisinin tespiti çerçevesinde, özellikle Rumeli'nin demografik durumunu merkeze alarak çalışmalarında kullanmıştır.¹⁸

Batsaki ve D. Angelov, ed., *Imperial Geographies in Byzantine and Ottoman Space* (Cambridge: Harvard University Center for Hellenic Studies, 2013); Pınar Emiralioğlu, *Geographical Knowledge and Imperial Culture in the Early Modern Mediterranean* (Londra: Ashgate Publishing, 2014); Palmira Brummet, *Mapping the Ottomans: Sovereignty, Territory and Identity in the Early Modern Mediterranean* (Cambridge: Cambridge University Press, 2015).

16Ö. Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler," *İktisat Fakültesi Mecmuası* 11 (1949): 524-69; Ö. Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi," *Türkiyat Mecmuası* 10 (1951-1953): 1-26; Halil İncalcık, "Giriş," *438 numaralı Muhasebe-i Vilayet -i Anadolu Defteri (937/1530)* (Ankara: Devlet Arşivleri Başkanlığı Yayınları, 1993).

17M. Kaya, "438 numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri'ndeki (937-1530) Ankara Livası Bölümünün Transkripsiyon ve Değerlendirmesi" (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2000); F. Açıkgöz, "438 numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) I-II'ye göre Ankara, Çankırı ve Sultanönü Sancaklarında Yer Adları" (Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, 2004); H. Yeni, "Demography and Settlement in Paşa Sancağı Sol-kol Region according to *Muhasebe-i Vilayet -i Rumeli Defteri* dated 1530" (Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, 2006).

18Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan."

Devlet arşivlerinin bahsi geçen neşirleri çok nitelikli olmasına rağmen tüm defterlerin transliterasyonunu ve analizlerini içermektedir. 15 cilt olarak yayınlanan eserde, defterlerle ilgili genel bir malumat verilmekte, her liva ile ilgili Osmanlı arşivinde başka hangi defterlerin mevcut olduğu listelenmekte ve eyaletin yekûn cetvellerinin transliterasyonu araştırmacıya sunulmaktadır. Kapsamlı bir indeks ve ölçeği bulunmayan harita ekleri ile tahririn tıpkıbasımı verilmektedir. Bir anlamda araştırmacıya ilgisine göre bu kaynakları kullanmanın yalnızca kapısı açılmaktadır. Elinizdeki çalışma bu neşir ve ilgili literatüre bazı ilave katkılarda bulunmuştur. Örneğin DAB neşri bu livalarla ilgili Ankara Tapu Kadastro Müdürlüğü arşivinde başka defterin olup olmadığı bilgisini Doğan kataloğunu¹⁹ kullanarak verirken bu araştırma Işık, Kadioğlu ve Yıldırım kataloğunu²⁰ da tarayarak döneme dair yeni defterleri tespit etmiştir.²¹ Ayrıca defterler bizzat incelenerek kataloglarda karıştırılan liva-kaza statüleri düzeltilmeye çalışılmıştır. Barkan “bu defterlerde Mısır, Irak ve Tuna ötesi Avrupa bölgeleri mevcut bulunmamaktadır”²² gibi genel bir ifade kullanmışken elinizdeki çalışma kaynaklardaki verileri tekrar elden geçirerek defterlerin tam olarak kapsadığı coğrafyayı CBS araçları kullanarak ilk defa yayınlanacak kapsamlı haritalarla netleştirmiştir. DAB neşri yukarıda ifade edildiği gibi defterlerin indekslerini ve yekûn cetvellerini vermekle birlikte, araştırma sırasında buralarda epey hata olduğu –özellikle atlamalar– görülmüş ve çalışmanın defterlerin orijinallerinden yürütülmesi gerekliliği ortaya konulmuştur. Dolayısıyla elinizdeki çalışmada bu neşir ve literatürden çokça istifade edilmiş olmakla birlikte buradaki iddialar için defterler tekrar elden geçirilmiş, orijinallerinden okunmuş ve neşirler ile ilgili literatürdeki tespitler gözden geçirilmiştir.

19 Ashıhan Doğan, *Tapu Kadastro Kuyûd-ı Kadîme Arşivi Mufassal, İcmal, Evkaf ve Derdest Defterlerinin Toplu Kataloğu* (Ankara: 1993).

20 Sevgi Işık, Songül Kadioğlu ve Mehmet Yıldırım, *Kuyûd-ı Kadîme Arşiv Kataloğu* (Ankara, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Yayınları, 2012).

21 İncalcık, bu neşir projesinin ilk cildinde Osmanlı Arşivi’nde ve Ankara Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü’nde yaklaşık 1850 tahrir defterinden bahsetmektedir. Günümüzde bu rakamın 3 binin üzerinde olduğu tespit edilmiştir (bkz. Uğur, “Osmanlı Şehirleri Tipolojileri”). Zaten İncalcık da aynı yazısında Kuyud-ı Kadime Arşivi uzmanlarından Muzaffer Arıkan’dan alıntıyla daha kapsamlı taramalar ve tespitler için yeni sistematik arşivin tamamlanması gerektiğini söylemiştir ki bu da 2013 kataloğu ile ortaya çıkmıştır (İncalcık, “Giriş,” 1, 6).

22 Barkan, “Tarihi Demografi,” 11.

Dönemin Kaynakları Açısından Defterlerin Temsili

Daha yakından incelenecek olursa, DAB tarafından 15 cilt halinde faksimilesi ve indeksi yayınlanan defterlerde esas olarak 166, 167, 367, 370, 387, 438 ve 998 numaralı muhasebe defterleri neşredilmiş ve bunlara ek olarak 94, 101, 114, 390 ve 1078 numaralı icmal defterlerinden eksik bilgiler ikmal edilmiştir. Böylece bu neşir serisi kapsamında toplamda 12 defterin indekslemesi yapılmıştır.

Bu defterlerden 8 tanesi (166, 167, 367, 370, 387, 438, 998, 1078) 937/1530 tarihli ve diğer dört tanesi önceki dönemlere aittir. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri ve Tapu Kadastro Arşivleri kataloğuna göre sadece 937/1530 tarihli defter sayısı 27 adet olduğuna göre bu neşirde dikkate alınmayan benzeri nitelikte 19 defter daha bulunmaktadır. Bu ilave 19 defter çok önemlidir zira defter türü değişse bile ihtiyaç halinde şehirlerle ilgili aynı tarihli tahrir defterlerinden ilave veriler bulmak mümkün olmaktadır.

Yukarıdaki yöntemsel sorular çerçevesinde bu defter serisinin sadece 1530 tarihindeki kaynakların değil ait olduğu dönemin benzeri kaynaklarını ne nispetle temsil ettiği de incelenebilir. Işık, Kadioğlu ve Yıldırım kataloğu kullanılarak ve tarihsel kapsam biraz daha genişletilerek 937/1530 yılı yerine bu tarihin on yıl öncesi ve on yıl sonrası da dikkate alınsa (1520-1540 arası tarihler) benzeri nitelikteki tahrir defteri sayısı 172'ye ulaşmaktadır. Bu sayıya aynı tarihlerdeki kayıtlarda net tarih verilmeyip tarih aralığı şeklinde belirtilen ya da "Kanuni" dönemi olarak tarihlenen defterler de katılırsa ilgili defter sayısı 256'ya çıkmaktadır. Tablo 1'de hem bu tarih aralığındaki tüm defterler tarihleri ve numaraları ile verilmiş hem de her bir defterin kapsadığı liva sayısı belirtilmiştir. 1530 tarihli DAB'ın neşrettiği defterler farklı bir renkle işaretlenerek söz konusu defterlerin dönemin tüm defterleri arasındaki konumu araştırmacılar için daha net sunulmuştur. Buradan anlaşılmaktadır ki Muhasebe-i Vilayet Defterleri Osmanlı şehirlerine ait vergi kayıtlarını içeren defterlerden 1530 tarihine ait olanların %25'ini (27 defterden 7'sini) ve 1520-1540 tarihleri arasındaki ilgili kayıtları barındıran tahrir defterlerinin ise %3 kadarını (256 defterden 7 defter) temsil etmektedir. Sonuç olarak bu defter grubunun 1530 yılına dair çok önemli oranda bir veri sağlama potansiyeli olduğu anlaşılmıştır. Sonraki kısımda incelenecek olan defterlerin kapsam ve içerik analizi bunu daha da net ortaya koyacaktır. Ayrıca bu defterler hem 1530 hem de tarihsel bağlamı denilebilecek 1520-1540 tarihleri arasındaki diğer tahrir defterlerinden eksikliği-fazlası ikmal edilebilecek bir konumda bulunmaktadır.

Tablo 1: 1520-1540 (926-947) Tarihleri Arasındaki Tahrir Defterleri (DAB'ın nesrettiği 12 defter gri ile işaretlenmiştir).

Tarih (H.)	Defter No	Liva Sayısı	Tarih (H.)	Defter No	Liva Sayısı	Tarih (H.)	Defter No	Liva Sayısı	
926	75	2	929	22	1	933	136	10	
	79	6		115	3		137	2	
	91	1		116	12		251	8	
	93	1		117	2		394	1	
	94	1		118	9		620	1	
	95	1		119	4		137/1	2	
	96	1		120	20	934	138	10	
	97	2		121	1		139	5	
	98	7		122	2		140	1	
	99	4		166	2		141	3	
	115	1		550	2		142	3	
	116	1		123	8		143	8	
	281	1		371	4		144	6	
	22997	1		16016	1		145	2	
927	7	1	930	16027	1		146	3	
	64	1		931	124		5	1011	1
	100	1	125		1	935	147	1	
	101	1	126		5		148	14	
	102	1	392		1		149	7	
	103	1	399		1		150	2	
	104	2	4735		1		151	8	
	105	3	932		127		1	152	5
	106	2			128		3	193	1
	107	3			129		1	387	5
928	109	8			130		6	936	153
	110	8		131	1		154		6
	111	1		132	1	155	1		
	112	1		133	14	374	1		
	113	2		134	6	403	1		
	182	1		135	1	424	1		
	541	1		192	1				
	1061	5	969	4					

Tarih (H.)	Defter No	Liva Sayısı	Tarih (H.)	Defter No	Liva Sayısı	Tarih (H.)	Defter No	Liva Sayısı
937	156	7	943	185	10	925-936	72	4
	157	1		186	1		927-937	92
	158	1		187	1	928-937		108
	159	1		404	1		929-938	114
	160	1		450	1	928-929		399
	161	13		1067	1		929	1006
	163	7		568/3	1	930-937		162
	164	1	944	188	8		932-938	169
	165	2		189	1	937-947		199
	166	9		190	2		940-953	245
	167	6	191	1	943-944	183		3
	168	2	945	192		9	Kanuni Dönemi	1
	171	1		6160	5	10		1
	199	2	946	193	1	87		7
	282	1		194	1	350		1
	283	1		195	1	368		2
	367	8		196	6	369		1
370	9	197		2	371	3		
387	26	198		8	372	4		
408	1	274		1	373	2		
438	10	415	3	374	1			
506	1	531	1	375	2			
540	1	1237	1	376	1			
966	1	947	200	4	377	1		
998	38		201	1	378	10		
1015	2		202	15	379	1		
1078	1		203	1	380	2		
937	170		9	204	2	381		1
	172		6	205	3	382	10	
	173		1	206	8	384	3	
938	174	2	207	1				
	175	1	208	7				
	176	3	209	1				
	177	1	210	12				
939	3	1	419	1				
	177	1	432	1				
	178	7	1071	1				
	179	2	921-939	53	2			
	180	1	923-937	62	1			
	181	4						
	184	1						

Tarih (H.)	Defter No	Liva Sayısı	Tarih (H.)	Defter No	Liva Sayısı
Kanuni Dönemi	385	2	Kanuni Dönemi	430	2
	386	1		431	1
	388	4		433	12
	389	2		434	8
	390	11		435	1
	391	14		436	1
	392	9		437	8
	393	1		440	1
	394	1		441	1
	395	1		442	2
	396	1		443	1
	397	2		444	1
	398	1		445	1
	399	2		446	6
	400	1		447	1
	401	1		449	8
	402	8		450	14
	403	8		451	3
	406	3		452	4
	408	6		453	14
	409	2		454	1
	410	9		455	17
	411	1		456	12
	412	1		582	1
	413	1		978	1
	414	5		994	8
	415	1		1013	1
	416	9		1072	1
	417	2		4540	11
	418	2		7457	11
419	5				
420	1				
421	2				
422	2				
423	1				
424	7				
425	5				
426	3				
427	2				
428	3				
429	2				

Kapsadığı Yerleşim Birimleri Açısından Defterlerin Temsili

Bu temsil incelemesini defter sayılarının ötesine geçerek Muhasebe-i Vilayet Defterleri serisinin kapsadığı yerleşim birimleri açısından da değerlendirmek mümkündür. Bunun için yine Tablo 1 kullanılabilir. Tablo 1’de hem tarihlere göre defter numara ve sayıları hem de her bir defterin kapsadığı liva sayısı görülmektedir. Bu 256 defter 430 liva ve kaza (kataloglarda liva olarak ifade edilen yerlerin bazen kaza olduğu görülmüştür) ile ilgili bilgi ihtiva etmekteyken örneğin sadece 937/1530 tarihli 27 defterde 127 farklı liva-kaza hakkında tahrir mevcuttur. Muhasebe-i Vilayet Defterleri’nde 89 liva mevcut olduğundan bu defterlerin, dönemin tüm livalarını önemli ölçüde temsil ettiği ortaya çıkmaktadır.

937/1530 tarihli 8 defterde 89 farklı liva bilgisi yer aldığından Işık, Kadioğlu ve Yıldırım katalogunda aynı tarihte varolan ve bizim de liva olarak tespit ettiğimiz en az 21 liva bilgisi (bkz. Tablo 2) diğer defterlerden araştırılmak ve bunlara eklenmek durumunda kalmıştır. Bunlara ilaveten Muhasebe-i Vilayet Defterleri’nde yer alan 89 livaya, DAB neşrinde yer verilen 114 ve 390 numaralı ilave defterlerin Mora bölgesindeki 10 sancağı daha eklenebilecekken detaylı incelemede bunların sancak değil kaza olduğu görülmüştür.²³

Böylece neşredilen defterlerde yer almamış ama kataloglarda varolan 1530 tarihli defterlerdeki en az 21 liva/sancağın (bkz. Tablo 2) bunlara ilave edilmiş ve neticede Mora bölgesindeki sancaklar dışında 110 liva/sancak elde edilmiştir. Ayrıca 1530’da mevcut yerleşim birimlerinin temsil meselesi netleştirilmek ve eksik bilgiler tamamlanmak istendiğine göre tarihsel bağlamı ifade eden 1520-1540 tarihleri arasındaki tahrir defterlerinde haklarında bilgi bulunan 430 liva/sancak ve kazanın da tespiti ve bunlardan da istifade edilmesi gerekir. Bunlar da 296 liva ve kazadır (bkz. Tablo 3). Geldiğimiz noktada kataloglardaki tüm bu veriler ve bizzat defterler incelenerek 1530’lardaki idari taksimat ve defterlerin kapsamı artık netleştirilebilir hale gelmiştir.

²³Aynı neşirde kullanılan 94 ve 101 numaralı defterler, 7 esas defterde eksik olan Anadolu ve Tırhala sancaklarındaki bazı bilgileri tamamlamak için kullanılmıştır. Buralardan yeni bir liva eklenmemiştir.

Tablo 2: DAB Neşrinde bulunmayan 937/1530 tarihli defterlerdeki Liva-Sancaklar

Liva-Sancaklar/ Defterler	
Behisni, 156	Leskofça, 161
Bolvan, 161	Malazgird, 163
Bosna, 282, 283, 540	Mekke, 161
Gümüş, 161	Petroş, 161
Îlâna, 161	Ramle, 1015
İzmirlik, 161	Resava, 161
İzvornik, 171	Semendire, 506
Koznik, 161	Ürgüb, 161
Köstendil, 167	Vidin, 160
Kudüs, 1015	Zablana, 161
Kurşunlu, 161	

Tablo 3: 1520-1540 tarihli defterlerde bilgisi bulunan Liva-Sancak ve Kazalar (1530'da Bulunanlar Haric)

Liva-Sancak ve Kazalar				
A'zaz	Çetroz	İnebahtı	Mana	Seyzer
Ada	Çimenili	İnönü	Manastır	Şile
Adilcevaz	Çirmen	İnsuyu	Manisa	Suayib
Akçakızanlık	Çokunya	İpsala	Mardin	Şumnu
Akşehir	Çorlu	İshaklu	Mastura	Taife
Aladağ	Daday	İskenderiye	Mecidözü	Taşil
Alaşehir	Demirhisar	İskenderun	Meraga	Taşköprü
Altunözü	Develi	İspir	Merzifon	Taşöz
Amid	Devkerani	İstanbul	Merzuman	Tatarcık
Anapoli	Dimetoka	İştib	Mihaliç	Tatarpazarı
Anavarza	Dimitrofça	İvraca	Mihaliçlik	Tebriz
Antakya	Direnofça (Direnof)	İzdin	Mihranî	Tekfurdağı
Araban	Dobrican	İzmir	Modava	Tercan
Arac (Kastamonu)	Draman	İznebol (Znepolje)	Mohac	Tercil
Arpaz(Aydın)	Duragan	İznik (İznicmid)	Nablus	Tire

Liva-Sancak ve Kazalar				
Arsus (Arsuz-ili)	Edincik	Kakun	Narda	Toragan
Atak	Eğrigöz	Kalecik	Nemçe	Toyhisar
Atina	Elbistan	Kalkandelen	Nevrekob	Turhal
Atranos	Ereğli	Kandıra	Novesin	Tuzla
Avrathısarı	Ergene	Karadağ	Novigrad	Ulaş
Avşar	Erzincan	Karadonlu	Opar	Ulubat
Ayandon	Erzurumâbâ	Karaferye	Osad	Ustrumca
Ayas	Eskihisar	Karaisalı	Ösek	Ülgün
Ayasluğ	Estergon	Karakoyunlu	Pasin (Pasinâbâd)	Ünye
Aydın	Evreşe	Karınova	Peste	Üsküb
Baalbek	Feke	Karlı	Pirlepe	Üsküdar
Bacı	Filiba	Kars-ı Zülkadriye	Platmana	Üzitsa
Badracık	Firecik	Kavurgalı	Pojega	Vaç
Bağdad	Foça	Keçkemek	Prevadi	Valpova
Bâlâ	Galata	Kelkit	Preveze	Varadin
Basya	Gargajal	Kepsud	Priştine	Vişegrad
Bayındır	Gebze	Kerkük	Raab	Vulçitrın
Behram	Geçmelik	Kestel	Rişvan	Vulkaşın
Belgrad	Gelibolu	Kesterye	Rum	Yağmurderesi
Belviran	Gernovi	Keşan	Rumeli	Yalakâbâd
Beni Atike	Geyve	Kınık	Sahra	Yanbolu
Beni Cehim	Göksun	Kırçova	Samakov	Yanova
Beni Kınane	Göl	Kızılağaç	Samsun	Yanya
Berendi	Görece	Kızılhisar	Saros	Yanyalu Esnek
Bergama	Görice	Kilis (Ayntab)	Sart	Yenice
Berkofça	Gur	Kirmasti	Sas Madeni	Yenice Zağra
Beyrut	Gümülcine	Kite	Sayda	Yenice-i Vardar
Bi'retü'l-Fırat	Güvercinlik	Koğans	Seferihisar	Yenişehir
Bihilişte (Manastır)	Güzelhisar	Komanat	Selanik	Yılanluca
Bihor	Halonik	Kopan	Semendirek	Yoros
Birgi	Hamidili	Koyun	Serfice	Yüregir

Liva-Sancak ve Kazalar				
Bitlis (Vilayet)	Hani	Kökas	Seydişehir	Zağra
Blasiça Madeni	Hasköy	Köprü	Sidre Kapısı	Zağra-i Eskihisar
Boğazkesen	Haslar (Eyûb Sultan)	Köprülü	Sinob	Zamantı
Bozcaada	Hatman	Kratorya	Sirem	Zengicik
Bozdoğan	Hatunsaray	Krilova	Siroz	Zerница
Bozulus	Havran	Kulb	Sofya	Zeytun
Budin	Haymane-i Padişahî	Kusun	Sokol	Zihne (Selanik)
Cebel-i Seman(Halep)	Hazegrad	Kuştimur	Solkol kazaları	Zistovi
Cezire	Horpiste	Küpdere	Sorgun	
Cezire-i Koyun	Hoşalay	Küre	Sultanhisarı	
Cincife (Erzincan)	Hüdavendigâr	Lemberd	Suruc	
Cum	İlok	Limasol	Sütisa	
Cernovi	İmroz	Livâdiye	Süveyda	
Ceska		Maarra	Şehirköyü	
Ceşme			Şetrer	

Aşağıdaki haritalarda, 1530 tarihi merkeze alınarak –aynı zamanda 1520-1540 tarihleri arasındaki kayıtlardan da istifade edilerek– Osmanlı vilayet, liva, kaza, nahiye ve “nefs-i A (A= kaza-nahiye-karye)” olarak ifade edilen yerleşim yerleri kataloglar ve bizzat defterler incelenerek tespit edilmiş ve bunlar coğrafi bilgi sistemleri (CBS) araçları yardımı ile ilk defa işaretlenmiştir. Burada araştırmaya dahil edilen ve yerleşim yerlerinin adı ve bilgileri verilirken kullanılan “nefs-i A” ifadesi üzerinde biraz durmak gerekir. Eldeki kaynaklarda “nefs-i A” tabiri ile ifade edilen merkezî yerleşim yerleri şehir tarihi çalışmaları açısından son derece önemlidir. Başka bir çalışmanın konusu olmakla birlikte, Osmanlı idari ve hukuki –taşra– teşkilatı çerçevesinde bir konuma sahip olmayan bu ifade şehir tarihçiliği açısından “şehir” denen yerleşim birimini tanımlamak için kritik öneme sahip olabilir. Zira “nefs” tabiri kaza, karye ya da mahalle gibi yerleşim yerleri için kullanılabilmekte ve bu açıdan mevcut teşkilat sistemine uymayan bir anlama işaret etmektedir. Daha yakından bakıldığında, “nefs” tabiri kullanılan merkezî

yerleşim yerlerinin belirli bir nüfusun üstündeki yerler olduğu ve Osmanlı mali sisteminde genel olarak kazalarda bulunan mukataaların buralarda da söz konusu olabildiği göze çarpmaktadır. Ayrıca idari teşkilatta kaza statüsünde olan bazı yerler için “nefs” ifadesinin kullanılmadığı görülmekte, dolayısıyla da bir statü olarak “nefs” ibaresinin, başka ihtimallerle birlikte bizlere “şehirlerin” tanımını ve statüsü için Osmanlı bağlamında kullanışlı bir ifade ve ipucu görevi görebileceğini işaret etmektedir. İleriki çalışmalarda detaylandırılacak bu tartışma bağlamında Harita 4 ve 5’te nefislerin de yerleri işaretlenmiş bulunmaktadır. Başka bir not da “nahiye” kullanımı ile ilgilidir. Özellikle Arap vilayetleri dışındaki vilayetlerde nahiye, “kaza”dan farklı daha küçük bir üniteyi ifade ederken, Arap vilayetlerinde “kaza” yerine kullanılmıştır. Onun için de bu çalışmada, nahiye niteliğinin kullanıldığı bölgeler kaza statüsünde değerlendirilmiştir.

Buna göre Harita 1-5 için yukarıda ifade edildiği üzere öncelikle 166, 167, 367, 370, 387, 438, 998 nolu Muhasebe-i Vilayet Defterleri ve bunları ikmal için kullanılan 94, 101, 114, 390, 1078 numaralı tapu tahrir defterleri esas alınmıştır. Bu defterler dışında eksik bilgileri tamamlamak üzere 75, 91, 164, 173, 506, 540 numaralı defterler tespit edilmiş, elde edilen liva, kaza ve nefislerin isimleri mevcut listeye eklenmiştir. Ayrıca 998 numaralı 937/1530 tarihli Diyâr-ı Bekr ve ‘Arab ve Zü’l-Kadriye vilayeti muhasebe defterinde Halep ve Şam livalarına ait eksik bilgileri tamamlamak için 397 numaralı Halep Mufassal Defteri ve 401 numaralı Şam Mufassal tahrir defterlerinden yararlanılmıştır. Kerkük livasının eksikleri için 1028 numaralı (1540 tarihli) Bağdat Vilayeti Mufassal tahrir defteri incelemeye alınmıştır. Bu defterde yer alan Bağdat Vilayeti ve Bağdat, Hille, Ramahiyye, Mendelicin, Dakuk ve Kerkük livaları mevcut bilgilerimize eklenmiştir. 1530’larda bir sınır bölgesi olan, kısa süreli aralıklarla Osmanlı-Safevi devletleri arasında el değiştiren ve nihai fethi 1534 yılında gerçekleşerek Diyâr-ı Bekr vilayetine bağlanan Bitlis bahsi geçen yıllarda vilayet olarak verilerimize eklenmiştir. Bitlis Vilayeti için erişebildiğimiz en erken tarihli tahrir defteri 208 numaralı 947/1540 tarihli Bitlis Vilayeti İcmal tahrir defteri olup bu defter de incelenerek verileri alınmıştır. Böylece toplamda 22 defterden istifade edilerek bu çalışma kapsamında vilayet, liva, kaza ve nefis bilgileri oluşturulmuştur. Burada yine bir not olarak ifade edilmelidir ki 1530 yılından sonra bazı eyalet ve livalarda yine düzenleme yapılmıştır. Örneğin 1530 yılında Halep Livasına bağlı olan A’zaz ve Cum nahiyesi ve Kilis nefsi, 1536 yılında müstakil bi-

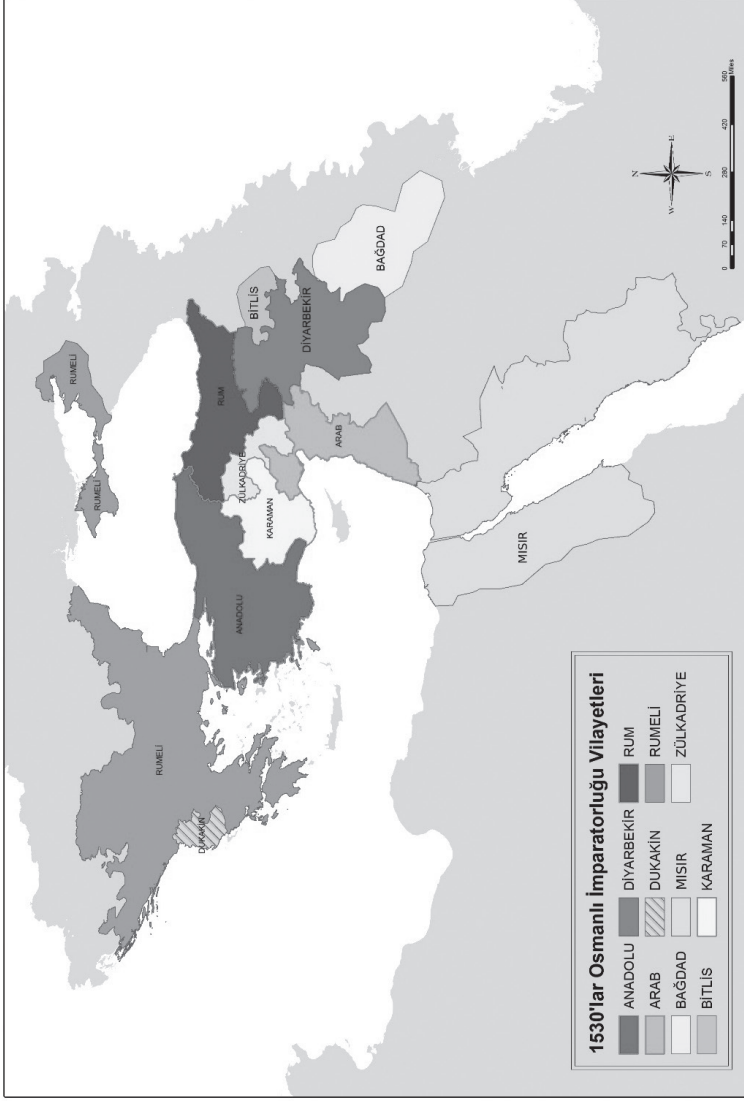
rer liva olmuşlardır. Bu livaların ayrıntılı bilgileri için 181 numaralı A'zaz ve Ekrad Livası mufassal tapu tahrir defteri mevcuttur. Aynı şekilde elimizdeki 387 numaralı defterde Bayburd Vilayeti Şogayn kazasında nefis olarak kaydedilen Erzurum, yapılan düzenlemelerde vilayet statüsü kazanmıştır ki bu pek çok liva ve kazanın durumuna etki edecektir. Erzurum vilayeti için arşivde tespit ettiğimiz erken tarihli 183 ve 190 numaralı icmal tahrir defterleri bu değişikliklerin takibi için bakılması gereken kaynaklar arasındadır.

Özetle Muhasebe-i Vilayet defterleri ekseninde yukarıda bahsedilen 1530'lardaki (1520-1540) tüm kayıtlar Anadolu, Arab, Diyar-ı Bekr, Karaman, Rumeli, Rum-i Kadim, Zülkadriye vilayetlerine dair etraflıca veri sunmakta ve bunlar da vilayet, liva, kaza ve nefis olarak Harita 1-5'te görülmektedir. Kayıtlarda mevcut olan Dukakin Vilayeti ise herhangi bir liva, kaza, nefis bilgisine sahip olmaması nedeniyle haritada sadece vilayet olarak belirtilmiştir. Ayrıca araştırmalarımız neticesinde ulaştığımız Bağdat, Hille, Ramahiyye, Cevazir, Mendelicin, Dakuk, Kerkük livalarından oluşan Bağdat vilayeti ve Bitlis, Hısn-ı Keyf,²⁴ Atak, Adilceva ve Mihrani livalarından oluşan Bitlis vilayeti bilgileri de yukarıdaki listeye eklenmiş ve neticede 10 vilayet (bkz. Harita 1), 108 liva (sadece 2'si –Azaz ve Kili– kapsamları belirsiz olduğu için Harita 2'de işaretlenememiştir), 586 kaza (sadece 1 tanesi –Bitlis/Suyur– Harita 3'te işaretlenememiştir) ve 670 nefsin (bkz. Harita 4 ve 5) malumatı elde edilebilmiştir.²⁵ Böylece, sadece 1530 tarihli Muhasebe-i Vilayet Defterleri'nde bulunan 8 vilayet, 89 liva, 500 kaza ve 540 nefis bilgisi diğer kaynaklarla ikmal edilerek bu haritalar oluşturulmuştur. Buna rağmen, Barkan'ın da dediği gibi o dönemde varolan Mısır vilayetine dair veriler bu dönem kayıtlarında yoktur (karşılaştır, Harita 1 ve 2). Tuna nehrinin Balkan kıyıları olan Semendire ve Silistre gibi uç livalar kayıtlarda mevcut iken Avrupa tarafı mevcut değildir. Irak'ın ise Bağdat vilayeti ve livaları çerçevesinde kayıtları mevcut olup ötesi yoktur. Bununla birlikte, Kuzeyde Akkırman ve Kefe, Güney'de Şam ve Gazze'ye kadar olan kısım bu defterlerde temsil edilmektedir.

24 Burası, 998 numaralı 1530 tarihli Arab, Diyar-ı Bekr ve Zülkadriye Muhasebe-i vilayet defteri'nde Diyar-ı bekr Vilayetinin Deyr ve Rahbe livasına bağlı bir kazadır.

25 Rumeli'deki bazı kazalar defterde iki ayrı livada kayıtlı olmalarına rağmen haritada tek konumda verilmiş ama –iki farklı vergi ünitesi olarak belirtildiği için– ayrı kazalar olarak sayılmıştır. Ayrıca kaza olarak kayıtlarda net ifade edilmeyen ve –nahiye ve karye ifadeleri olmadan– sadece nefis olarak geçen örneğin nefis-i Hama gibi yerler kaza olarak da listeye dahil edilmiştir.

Harita 1: Osmanlı İmparatorluğu Vilayetleri, 1530'lar²⁶

26 Haritaların oluşumunda 1530 tarihli kaynaklar esas alınmakla birlikte gerektiği yerlerde 1520 - 1540 arası kaynaklardan istifade edildiği için tarihlendirme "1530'lar" olarak yapılmıştır.

İçerik Açısından Temsil

Son olarak 1530 yılı Muhasebe-i vilayet defterlerinin içerik itibarıyla dönemin kaynaklarından elde edilebilecek veriler çerçevesinde nasıl konumlandıkları ve neyi temsil ettikleri üzerinde durulabilir. Vilayetlere göre tasnif edilen bu defterler aynı vilayetteki livaları ve o livadaki kazaları, mezraa ve köyleri içermekte; vergiye tabi olan haneleri –isimler verilmeden– ve bu yerleşim yerlerindeki vergiye tabi mülkleri ve vergi miktarlarını detaylıca kaydetmektedir. Bu itibarla yukarıda da ifade edildiği üzere mufassal tahrir defterlerinden daha az ama icmal ve evkâf tahrirlerinden daha kapsamlı bir veriye sahiptirler. Özetle defterlerdeki veriler 27 başlık altında ele alınabilmekte ve istatistik için analize uygun hale getirilen veriler 261 sütun başlığına bölüştürülebilmektedir. Ayrıca defterlerde mevcut vakıflarla ilgili detay veriler de 62 sütuna dağıtılarak niceliksel ve niteliksel analize uygun hale getirilebilmektedir. Tüm bu sütunları saymak ve bunların analizini yapmak bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Genel olarak ifade etmek gerekirse, bu defterler 1530 tarihinde mevcut binlerce yerleşim yerinin idari durumu ve dağılımı, demografik diye niteleyebileceğimiz hane, mücerred, muaf, etnik-dinî dağılım bilgileri, nefis, mahalle gibi üniteleri, vakıflar çerçevesinde mimari yapı ve işlevleri ve en kapsamlı olarak da iktisadi ve tarımsal kapasitesi, mülkiyet durumları, vergi kalem ve miktarlarını kapsamaktadır.

Bu içerikle Muhasebe-i Vilayet defterleri kapsadığı yerleşim yerlerinin idari, hukuki, demografik, iktisadi ve sosyal konumuna dair bilgileri aynı amaç ve usul dairesinde ihtiva etmekte ve döneminin diğer kaynakları ile biraz genelleyerek söylersek en az 10 vilayet, 108 liva, 586 kaza ve bu kazalardan çoğunu ve bazı merkez nahiyeye ve köyleri de içeren 670 nefsin (merkezî kaza, nahiyeye ve köyler) birbirine göre pozisyonunu anlama imkanı sunmaktadır. Ayrıca bu kayıtlarda yer alan vakıflarla ilgili verilerden, bir yerleşim yerinde varolan bir vakfın diğer yerleşim yerlerindeki mülk ve akarları görülebildiğinden şehirler arasındaki ağları tespit ve tayin etmek de mümkün olmaktadır. Yukarıda ifade edilen 1530 tarihli diğer tahrir kayıtlarının ihtiyaç halinde kullanılması ve hatta 1520-1540 dönemine ait farklı tarihsel kaynakların, eldeki verilerin testi için araştırmaya dahil edilmesi de mümkündür.

SONUÇ

1450-1700 tarihleri arasını ellişer yıllık beş döneme ayıran ve örneklem olarak imparatorluğun farklı coğrafyalarından 50 kadar Osmanlı şehrini ele alan bir çalışmanın sonuçları başka bir çalışmada paylaşılmıştı.²⁷ Bu çalışmada 1501-1550 tarihleri arası için örneklem alınan 41 Osmanlı şehrinin demografik (hane, nefer ve dini dağılım), yerleşim (mahalle ve alt yerleşim birimleri), yapılı çevre (imaret, cami, medrese, hamam, dükkan...) ve iktisadi durum (mülk ve tasarruf biçimleri, vergiler, gelirler, tarımsal ürünler...) gibi başlıklarla analizi yapılmış ve Osmanlı şehir çalışmalarında en çok çalışılan dönem olan ve imparatorluk coğrafyasının neredeyse en geniş sınırlarına ulaştığı bu dönemin önemine ve daha detaylı çalışılmasına vurgu yapılmıştır. Yine, Osmanlı şehirlerinin karakterini ve gruplaşmalarını anlamak için özellikle bu dönemi ele alan ve imparatorluğun tüm coğrafyasından çok daha fazla şehrin, derinlemesine incelenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Burada incelediğimiz 937/1530 tarihli Muhasebe-i Vilayet Defterleri burada belirlenen hedeflere bizi ulaştıracak elverişli bir zemini hazırlamaktadır.

İmparatorluğun bütününde yer alan vilayet/eyalet, liva/sancak, kaza, nahiye, karye, mezraa ve cemaatler, binlerce sayfalık ve arşivlerde yedi farklı numara ile kayıtlı bu istisnai defterlerde tahrir edilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman döneminin başından itibaren yapılan mufassal tahrirlerden de faydalanılarak hazırlanan bu icmalî muhasebe defterleri böylece, tek bir tarihteki neredeyse bütün imparatorluk şehirlerinin temel verilerini görmek isteyen şehir tarihçisine çok büyük bir imkan sunmuştur. Bugünkü Rumeli, Anadolu ve Arap coğrafyasında bulunan 8 eyalet/vilayet, 89 liva, 500 kaza, 540 nef ve binlerce nahiye, köy, mezraa ve cemaatin bilgilerini havi bu defterler yerleşim birimlerine ait idari, hukuki, demografik unsur, yerleşim üniteleri, yapılı çevre, sosyal ve iktisadi durum gibi pek çok konuda bizlere veriler sunmaktadır. Bu veriler araştırmacılara imparatorluk ölçeğinde bir analiz yaparak Osmanlı şehirlerini tasvir ve tasnif etme ve şehirler arası ağları ortaya koyma imkanı sunmaktadır.

Bu makalede ortaya konulduğu gibi Muhasebe-i Vilayet Defterleri serisinin yukarıdaki amaçlar için bir kaynak konumunda oldu-

²⁷Uğur, "Mapping Ottoman Cities."

ğunda şüphe bulunmayıp bu defterler daha ileri analizler için yeterli bir araştırma zemini oluşturmaktadır. 1530 tarihine ait verileri gösteren bu defterler, DAB neşri başta olmak üzere diğer kataloglar kullanılarak ve defterler bizzat tetkik edilerek o tarihten önceki ve sonraki 10'ar yıllık dilim burada incelenmiştir. Araştırma boyunca DAB neşrinin ve tapu tahrir kataloglarının sınırlılıkları da ifade edilerek Muhasebe-i Vilayet Defterleri'nin dönem kaynakları arasındaki konumu netleştirilmiş ve 1530 tarihindeki tüm tahrir türü kaynakların %25'ini temsil ettiği gösterilmiştir. 1520-1540 tarihlerine râci tüm defterler içindeyse bu defterlerin %3 gibi bir orana sahip olduğu anlaşılmıştır. İmparatorluk coğrafyası ve yerleşim yerleri açısından Mısır, Bağdat ve Bitlis hariç olmak üzere 8 vilayeti kapsayan defterler, 1530'larda mevcut 108 livadan 89'u gibi çok büyük bir kısmının verisini barındırmaktadır. Ayrıca şimdiki net tespitlerimize göre aynı tarihlerdeki 586 kazadan 500'ünü ve 670 "nefs-i A" şeklinde geçen –ister kaza ister nahiye isterse köy olsun– merkezî yerleşim yerinden 540'ını kapsamaktadır ki bunlar söz konusu defterlerin Osmanlı coğrafyasındaki yerleşim yerlerini temsil hususundaki yeterliliğini göstermektedir. Elinizdeki çalışma bu defterlerde kapsanan ve kapsanmayan yerleşim yerlerini vilayet, liva, kaza ve nefesler olmak üzere dört farklı seviyede ilk defa orijinal haritalarla net bir şekilde göstermiştir. Son olarak içerik konusunda bu defterler, kapsamına aldığı yerleşim yerleri ile ilgili döneminin kaynaklarından özellikle muhasebe-i varidat ve ihracat defterleri ile mufassal, icmal ve evkaf tahrirlerinden elde edilebilecek verilerin çok önemli bir kısmını araştırmacılara sunarak bu konuda da yüksek bir temsil gücüne sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Sosyal-mekansal tarih yaklaşımı çerçevesinde ve Osmanlı imparatorluk coğrafyası ölçeğinde yapılacak ileri analizler için Muhasebe-i Vilayet Defterleri istisnai bir kaynak örneğidir. Bu defterler, daha önce tekil şehirler için envanter şeklinde sunulan pek çok veri de değerlendirilerek, klasik dönem "Osmanlı şehri/şehirleri" adlandırmasını derinlemesine inceleme, tanım ve tasnife tabi tutma imkanı vermektedir. 1300'lü yıllardan itibaren oluşmaya başlayan Osmanlı şehirleri ve şehirleşme politikalarının birkaç yüz yıllık karakteri ve çeşitliliğini görmek için de bu kaynaklar önemli çıktılar sağlayacaktır. Son olarak söz konusu defterlere dayalı tüm bu tanım ve tasnif süreçleri, dönemin dünya şehirleri ile Osmanlı şehirlerinin karşılaştırmalı ve etkileşimli tarihlerini çalışmak için çok daha net ölçekli ve ayrıntılı veriler sunmaktadır.

KAYNAKÇA

Arşiv ve Arşiv Yayınları

- BOA (*Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi*), TD 75, 91, 94, 101, 114, 164, 166, 167, 173, 208, 367, 370, 387, 390, 397, 401, 438, 506, 540, 998, 1028, 1078.
- 166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) Hüdâvendigâr, Biga, Karesi, Saruhân, Aydın, Menteşe, Teke, Alâiye livâları: Dizin ve Tıpkıbasım. Ankara, 1995.
- 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) I.: Kütahya, Karahisâr-i Sâhip, Sultanönü, Hamîd ve Ankara Livâları: Dizin ve Tıpkıbasım. Ankara, 1993.
- 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) II.: Bolu, Kastamonu, Kengırı ve Koca-ili livâları: Dizin ve tıpkıbasım. Ankara, 1994.
- 167 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Rum-ili Defteri (937 / 1530), I, Paşa Livası Solkol Kazaları (Gümülcine, Yenice-i Karasu, Drama, Zihne, Nevrekop, Timurhisarı, Siroz, Selanik, Sidrekapsi, Avrathisarı, Yenice-i Vardar, Karaverye, Serfiçe, İştin, Kestorya, Bihlişte, Görice, Florina) ve Köstendil Livası, dizin ve tıpkıbasım. Ankara, 2003.
- 167 numaralı muhâsebe-i vilâyet-i rûm-ili defteri (937 / 1530), II, Vilçitrın, Prizrin, Alaca-hisâr ve Hersek livâları, dizin ve tıpkıbasım, Ankara, 2004.
- 367 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet -i Rum-ili Defteri ile 114, 390 ve 101 Numaralı İcmal Defterleri (920-937 / 1514-1530), I, Karlili, Ağrıboz, Mora, Rodos ve Tırhala Livaları, dizin. Ankara, 2007.
- 367 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet -i Rum-ili Defteri ile 114, 390 ve 101 Numaralı İcmal Defterleri (920-937 / 1514-1530), II, Karlili, Ağrıboz, Mora, Rodos ve Tırhala Livaları, tıpkıbasım. Ankara, 2007.
- 367 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet -i Rum-ili Defteri ile 94 ve 1078 Numaralı Avlonya Livası Tahrir Defterleri (926-1520 / 937-1530), III, Yanya, İskenderiye, Ohri, İlbasan ve Avlonya Livaları ile Dukakin Vilayeti, dizin. Ankara, 2008.
- 367 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet -i Rum-ili Defteri ile 94 ve 1078 Numaralı Avlonya Livası Tahrir Defterleri (926-1520 / 937-1530), IV, Yanya, İskenderiye, Ohri, İlbasan ve Avlonya Livaları ile Dukakin Vilayeti, tıpkıbasım. Ankara, 2008.
- 370 numaralı Muhâsebe-i vilâyet-i rûm-ili defteri (937 / 1530) I, Paşa (sofya) ve vize livâları ile sağkol kazâları (edirne, dimetoka, ferecik, keşan, kızıl-ağaç, zağra-i eski-hisâr, ipsala, filibe, tatar-bâzârı, samakov, üsküb, kalkan-delen, kırçova, manastır, pırlepe ve köprülü. Ankara, 2001.

- 370 numaralı muhâsebe-i vilâyet-i rûm-ili defteri (937 / 1530) II, çirmen, müselleman-ı çingâne, müselleman-ı kızılca, silistre, kefe, niğbolu ve vidin livâları, çirmen ve vize müsellemleri, yörük ve tatar cemâatleri ile voynugân-ı istabl-ı âmire ve kıbtîyân-ı vilâyet-i rûm-ili, dizin ve tıpkıbasım. Ankara, 2002.
- 387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) I: Konya, Bey-şehri, Ak-şehir, Larende, Ak-saray, Niğde, Kayseriyye ve İç-il livâları: Dizin ve Tıpkıbasım. Ankara, 1996.
- 387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) II: Amasya, Çorumlu, Sivas-Tokat, Sonisa-Niksar, Karahisar-ı Şarkî, Canik, Trabzon, Kemah, Bayburd, Malatya, Gerger-Kahta ve Divriği-Da- rende livâları: Dizin ve Tıpkıbasım. Ankara, 1997.
- 998 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Diyar-i Bekr ve Arab ve Zül-kadriyye Defteri (937/1530) I: Âmid, Mardin, Sincar, Musul, Arapkir, Ergani, Çirmük, Siverek, Kiği, Çemişkezek, Harput, Ruha, Ana-Hit ve Deyr-Rahbe Livâları ile Hısn-ı Keyf ve Siird Kazaları: Dizin ve Tıpkıbasım. Ankara, 1998.
- 998 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Diyar-i Bekr ve Arab ve Zül-kadriyye Defteri (937/1530) II: Âmid, Mardin, Sincar, Musul, Arapkir, Ergani, Çirmük, Siverek, Kiği, Çemişkezek, Harput, Ruha, Ana-Hit ve Deyr-Rahbe Livâları ile Hısn-ı Keyf ve Siird Kazaları: Dizin ve Tıpkıbasım. Ankara, 1999.

Diğer Yayınlar

- Acun, Fatma. “Osmanlı Tarihi Araştırmalarının Genişleyen Sınırları: Defteroloji.” *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 1 (1999): 319-32.
- Açıkgöz, Fatma. “438 numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) I-II’ye göre Ankara, Çankırı ve Sultanönü sancaklarında Yer Adları.” Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, 2004.
- Afyoncu, Erhan. “Türkiye’de Tahrir Defterlerine Dayalı Olarak Hazırlanmış Çalışmalar Hakkında Bazı Görüşler.” *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 1 (2003): 267-86.
- Aladağ, Fatma. “Cities and Administrative Divisions of the Ottoman Empire in the Early 16th Century: A Case Study for the Application of Digital History to Ottoman Studies.” Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Şehir Üniversitesi, 2020.
- Barkan, Ö. Lütfi. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler.” *İktisat Fakültesi Mecmuası* 11 (1949): 524-69.

- . "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi." *Türkiyat Mecmuası* 10 (1951-1953): 1-26.
- Bazzaz S., Y. Batsaki, ve D. Angelov. *Imperial Geographies in Byzantine and Ottoman Space*. Cambridge: Harvard University Center for Hellenic Studies, 2013.
- Behar, Cem. *Bir Mahallenin Doğumu ve Ölümü (1494-2008): Osmanlı İstanbulu'nda Kasap İlyas Mahallesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014.
- Brummet, Palmira. *Mapping the Ottomans: Sovereignty, Territory and Identity in the Early Modern Mediterranean*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.
- Costantini, Vera, ve Markus Koller, ed. *Living in the Ottoman Ecumenical Community Essays in Honour of Suraiya Faroqhi*. Leiden: Brill, 2008.
- Doğan, Aslıhan. *Tapu Kadastro Kuyud-i Kadime Arşivi Mufassal, İcmal, Evkaf ve Derdest Defterlerinin Toplu Kataloğu*. Ankara: 1993.
- Eldem, Edhem, Daniel Goffman, ve Bruce Alan Masters. *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı kenti: Halep, İzmir, İstanbul*. Çev. Sermet Yalçın. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2003.
- Emecen, Feridun M. "Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Tahrir Defterleri." *Tarih ve Sosyoloji Semineri*, 143-56. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1991.
- Emiralioğlu, Pınar. *Geographical Knowledge and Imperial Culture in the Early Modern Mediterranean*. Londra: Ashgate Publishing, 2014.
- Freitag, Ulrike, ve Nora Lafi, ed. *Urban Governance Under the Ottomans: Between Cosmopolitanism and Conflict*. Londra: Routledge, 2014.
- Frietag, Ulrike, Malte Fuhrmann, Nora Lafi, ve Florian Riedler, ed. *The City in the Ottoman Empire: Migration and the Making of Urban Identity*. Londra: Routledge, 2011.
- Ghobrial, John Paul. *Fısıldaşan Şehirler: 17. Yüzyılda İstanbul, Londra ve Paris Arasında Bilgi Akışı*. Çev. Kahraman Şakul. İstanbul: Küre Yayınları, 2020.
- Işık, Sevgi, Songül Kadioğlu, ve Mehmet Yıldırım. *Kuyûd-ı Kadîme Arşiv Kataloğu*. Ankara: Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Yayınları, 2012.
- İnalçık, Halil. "Giriş." *438 numaralı Muhasebe-i Vilayet -i Anadolu Defteri (937/1530)*. Ankara: 1993.
- Kadı, İsmail Hakkı. *Ottoman and Dutch Merchants in the Eighteenth Century Competition and Cooperation in Ankara, Izmir, And Amsterdam*. Leiden: Brill, 2012.

- Kaya, Mustafa. "438 numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri'ndeki (937-1530) Ankara Livası Bölümünün Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi." Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2000.
- Öz, Mehmet. "Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler." *Vakıflar Dergisi* 22 (1991): 429-39.
- Özcan, Abdülkadir. "Osmanlılarda Tarihyazımı ve Kaynak Türlerinin Ortaya Çıkışı." *Tarih Bilimi ve Metodolojisi*, ed. Mehmet Yaşar Ertaş, 53-65. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2019.
- Raymond, André. *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*. Çev. Ali Berktaş. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1995.
- Tosh, John. *Tarihin Peşinde*. Çev. Özden Arıkan. İstanbul: Kronik Yayınları, 2019.
- Uğur, Yunus. "Mapping Ottoman Cities: Socio-Spatial Definitions and Groupings (1450-1700)." *Journal for Early Modern Cultural Studies* 18 (2018): 16-65.
- . "Tarihçilikte 'Mekânın Yeniden Keşfi': Osmanlı Şehir Çalışmaları İçin Öneriler." *İdeal Kent Araştırmaları Dergisi* 30 (2020): 678-700.
- . "Osmanlı Şehirleri Atlasına Doğru, 1450-1700." *Osmanlı'da Şehir, Vakıf ve Sosyal Hayat*, ed. K. İlker Bulur, Fatih Bozkurt ve M. Cihat İzgi, 15-35. İstanbul: Mahya Yayınları, 2018.
- . "Osmanlı Şehirleri Tipolojileri ve Atlası (1450-1700)." Proje Raporu. TÜBİTAK, 2016.
- . "Şehir Tarihi ve Türkiye'de Şehir Tarihçiliği: Yaklaşımlar, Konular ve Kaynaklar." *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 3 (2005): 9-26.
- . "The Ottoman Court Records and the Making of 'Urban History', with Special Reference to Mudanya Sicils (1645-1800)." Yüksek Lisans Tezi. Boğaziçi Üniversitesi, 2001.
- White, Hayden. *The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Representation*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1990.
- Yeni, Harun. "Demography and Settlement in Paşa Sancağı Sol-kol Region according to Muhasebe-i Vilayet-i Rumeli Defteri dated 1530." Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Bilkent Üniversitesi, 2006.
- Zandi-Sayek, Sibel. *Ottoman Izmir: the Rise of a Cosmopolitan Port 1840/1880*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2012.
- Zarinebaf, Fariba, John Bennet, ve Jack L. Davis. *A Historical and Economic Geography of Ottoman Greece: the Southwestern Morea in the 18th Century*. Atina: American School of Classical Studies at Athens, 2005.

HISTORICAL SOURCES, REPRESENTATION, AND THE OTTOMAN CITIES: POSITIONING *MUHASEBE-İ VİLAYET DAFTERS* (ACCOUNTING BOOKS OF THE PROVINCES) OF 937/1530 AMONG THE SIMILAR SOURCES OF THE PERIOD

ABSTRACT

This study reveals the need of primary sources that can make possible Ottoman urban history on the scale of imperial geography and examines a series of resources –the *Muhasebe-i Vilayet daftars* (Accounting Books of the Provinces) dated 937/1530. However, rather than analyzing the data and content of this primary historical source, it discusses the position of this source among similar sources of the period and what it represented for the period in terms of scope and content. The study focuses on what exactly this exceptional collection represented in terms of the sources, geographical scope, and data of the period. The evaluation made has shown that these sources are representative sources for studying 10 vilayets, 108 livas, 586 kazas, and 670 city centers of the period in very different geographies of the empire. Thus, this exceptional source, which opens the door to the definition, description and classification of Ottoman cities, makes it possible to look at the cities in terms of their social-spatial qualities and to group them on the empire scale according to their originalities and similarities. The study was supported by the maps of Ottoman provinces and cities dated the 1530s, which were produced for the first time using geographical information systems (GIS), and tables created by digitizing the data in the sources.

Keywords: Ottoman urban history, cities, historical sources, tahrir registers, maps, GIS.